

Inleiding

Ramingen zijn een inschatting van het benodigde budget om in aankomende jaren beleid uit te voeren. In ons rapport [Ruimte in de ramingen? Meerjarenramingen onderzocht](#) van 22 juni 2021 concluderen wij echter dat de veronderstellingen en de gegevens waarmee ramingen door ministeries worden opgesteld soms onjuist en gedateerd zijn. In de [Rijksbegroting](#) is daardoor niet altijd duidelijk te zien of beleid in de praktijk een passend budget krijgt. Foutieve ramingen kunnen leiden tot een tekort of een overschot aan geld. Als er bijvoorbeeld jaar na jaar door een fout of bewust in de ramingssystematiek te weinig geld voor beleid wordt begroot, leidt dit op termijn tot een oplopend tekort. Daardoor kan dienstverlening worden uitgehold of kunnen werknemers in de (semi-) publieke sector te maken krijgen met oplopend overwerk. Andersom kan ook structureel teveel worden begroot, waardoor ondoelmatige bestedingen van publieke middelen worden uitgelokt.

Waarom dit hulpmiddel?

Ramingen zijn een begrotingstechnisch onderwerp, maar de gevolgen zijn per definitie politiek en maatschappelijk. Om grip te krijgen op dit technische onderwerp, hebben wij dit hulpmiddel ontwikkeld. Dit is bedoeld om u te ondersteunen bij het doorgronden van ramingen: kloppen deze eigenlijk wel? Voor verschillende soorten situaties hebben wij een aantal vragen voor u opgesteld die kunnen helpen grip te krijgen op het benodigde geld voor het goed uitvoeren van beleid.

Hoe werkt dit hulpmiddel?

In dit hulpmiddel kunt u door middel van doorklikken van een algemene set aan vragen toewerken naar een set van vragen die specifiek van toepassing zijn op de beleidsartikelen waar u naar wilt kijken. De vragen zijn bedoeld om inzicht te krijgen in hoe de raming is opgesteld. Onderaan de pagina's ziet u een Navigatiebox, waarin u ziet waar u bent in het hulpmiddel en waar u naar andere categorieën kunt overspringen als u daar met uw muis op klikt

Klik op een van de drie manieren om een raming te benaderen

Algemeen › Wat wordt er geraamd?

Patroon › Hoe verloopt het budget?

Methode › Hoe wordt er geraamd?

Algemeen

Wat wordt er geraamd?

Elk begrotingsartikel heeft een raming voor het ingeschatte budget dat in de toekomst nodig is om het beleid voor dit artikel uit te voeren. Met het geraamde bedrag moeten er in de toekomst bepaalde zaken worden betaald. In de Memorie van Toelichting bij het betreffende artikel staat informatie over wat er precies wordt geraamd en wat er wel en niet in dat bedrag hoort te zitten. Als het goed is, leidt deze informatie tot een goede inschatting en daarmee realistische bedragen. Maar wat als u vermoedt dat deze informatie niet klopt? In dat geval hebben wij voor u een aantal relevante vragen op een rij gezet.

Zes vragen die relevant zijn voor alle soorten ramingen

1. Waarover gaat het beleid of de publieke dienstverlening waarvoor de raming is bedoeld?

De teksten bij de kopjes 'Algemene doelstelling' en bij 'Rol en verantwoordelijkheid' in de begroting zouden hier een beeld van moeten geven. Een goede toets is of u de volgende zin kunt invullen op basis van de verstrekte informatie?

Met dit bedrag kan de rijksoverheid de komende jaren zorgen voor ten behoeve van burgers en bedrijven.

2. Wat is de basis voor deze raming?

Bijvoorbeeld: zijn er expliciete beleidsuitgangspunten, doelstellingen of normen geformuleerd?

3. Welke factoren, los van de politieke beleidskeuzes, bepalen hoeveel geld ervoor nodig is om het beleid te kunnen uitvoeren?

Bijvoorbeeld: factoren die van invloed zijn op het gebruik van een publieke voorziening of regeling. Zo leidt een hogere economische groei tot meer gebruik van wegen en leidt vergrijzing tot minder leerlingen en meer gepensioneerden

4. Welke aannames en gegevens worden gebruikt om de benodigde uitgaven voor het beleid in te schatten?

Bijvoorbeeld: macro-economische en demografische indicatoren, theoretische aannames over maatschappelijke ontwikkelingen, maar ook de benodigde tijdsbesteding van medewerkers, de gemiddelde loonkosten, het aantal gebruikers of de hoeveelheid publieke goederen.

5. Zijn de aannames en gegevens waarmee een raming wordt opgesteld juist en actueel?

Bijvoorbeeld: wanneer zijn de aannames voor het laatst getoetst en herzien en hoe actueel zijn de gebruikte gegevens?

6. Zijn alle relevante kabinetsbesluiten en toezeggingen van de minister meegenomen in de raming?

Bijvoorbeeld: zijn moties en brieven van de minister over dit beleidsterrein in de raming verwerkt? Zo niet, komt dat omdat ze niets extra kosten of staat tegenover extra uitgaven een bezuiniging?

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

• Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- Duidelijk stijgend
- Duidelijk dalend
- Sterk fluctuerend

Methode

- P*Q bekostiging
- Investering
- Beheer en onderhoud
- Stimuleren en subsidies

Patroon

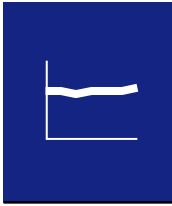
Hoe verloopt het budget?

In de tabel 'Budgettaire gevolgen van beleid' in de begroting staan voor een artikel de bedragen van de voorgaande 2 jaar, het begrotingsjaar en de aankomende 4 jaar. Als u deze cijferreeks van in totaal 7 bedragen in een grafiek zou plaatsen, dan zou u een bepaald patroon zien. Afhankelijk van het patroon is er een aantal verdiepingsvragen te stellen om te kijken of dit patroon logisch te verklaren is, welke gevolgen dit heeft en of dit overeenkomt met gemaakte afspraken. Een sterk stijgend of dalend patroon kan natuurlijk het gevolg zijn van beleidswijzigingen. Dan is het goed om te kijken of deze ramingen voor de nieuwe situatie een goede inschatting zijn. Daarnaast is het goed om voor beleid dat stabiel verloopt te kijken of er niet toch meer aan de hand is. Klopt het wel dat dit beleid echt zo stabiel verloopt of is dat enkel de weergave die u ziet in de begroting terwijl er op de achtergrond wellicht meer speelt?

Klik op het patroon van de raming om relevante vragen te bekijken

De vragen die bij een 'redelijk stabiel' patroon staan zijn ook relevant voor de overige patronen.

Patroon

Redelijk stabiel

Als de raming een meerjarig stabiel verloop laat zien, is er op het eerste oog niet zoveel aan de hand. Maar schijn kan bedriegen. Of er achter deze bedragen tegelijkertijd ook een stabiel niveau van dienstverlening schuil gaat, en of deze bedragen voldoende zijn om het afgesproken beleid uit te voeren kan niet altijd worden aangenomen. Om hierover door te vragen, zijn de onderstaande vragen geschikt.

Relevante vragen

- 1. Is de raming in de loop der tijd voldoende gecorrigeerd voor inflatie?**
Is de loon- en prijsbijstelling in voorgaande jaren (niet) volledig uitgekeerd?
- 2. Zijn er in de afgelopen jaren achterstanden in de werkvoorraad ontstaan?**
Bijvoorbeeld: een toename van achterstallig onderhoud of toenemende wachttijden?
- 3. Zijn beleidsambities naar beneden bijgesteld om het geraamde bedrag in de aankomende jaren stabiel te houden?**
Is de Kamer geïnformeerd over aanpassingen van beleidsambities om het budget aankomende jaren gelijkmatig te houden?
- 4. Zijn er kosten die niet in de raming tot uitdrukking komen, maar die worden betaald door andere partijen?**
Bijvoorbeeld: een toename van onbetaald overwerk.
- 5. Is ervoor gekozen om publieke dienstverlening aan te passen omdat het budget niet toereikend is?**
Bijvoorbeeld: bewust gestuurd op minder kwaliteit of lagere productie?

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- **Redelijk stabiel**
- Duidelijk stijgend
- Duidelijk dalend
- Sterk fluctuerend

Methode

- P*Q bekostiging
- Investering
- Beheer en onderhoud
- Stimuleren en subsidies

Patroon

Duidelijk stijgend

Een stijgend verloop van het budget kan duiden op toenemende aantallen, toenemende kosten of een hogere kwaliteit. Soms heeft zo'n toename te maken met ambities van het kabinet en soms met autonome ontwikkelingen die los staan van het kabinetsbeleid.

Relevante vragen

1. Wordt de stijging van het geraamde budget veroorzaakt door externe, maatschappelijke oorzaken?

- Is de toename logisch te verklaren als u kijkt naar algemene demografische en economische prognoses van het CBS en het CPB?
- Zijn er behalve economie of demografie andere maatschappelijke trends of technologische ontwikkelingen waardoor de stijging voor de hand ligt, zoals veranderde wetgeving, automatisering of gedragsverandering van burgers?

2. Is de stijging beleidsmatig te verklaren en komt deze overeen een voornemen van het kabinet om extra geld te besteden aan het oplossen van een probleem – een zogenaamde 'intensivering'?

Zo niet, dan wordt het realiseren van de beleidsambities steeds duurder. Is hiervoor een verklaarbare reden? Bijvoorbeeld: strengere wettelijke eisen of omgevingsfactoren, zoals verslechtering van leefomgeving waardoor meer kosten moeten worden gemaakt?

3. Is er een verschil tussen het financiële voornemen in de raming en de werkelijke uitgaven zoals die achteraf blijken uit het jaarverslag?

In de eerste jaren van het kabinet Rutte III bleef er bijvoorbeeld veel geld op de plank liggen voor defensie, politie en infrastructuur.

- Wordt het verhoogde bedrag ook werkelijk uitgegeven?
- Zo niet, blijft het geld dan beschikbaar om dit later alsnog te doen?

4. Is er vastgelegd met welke indicatoren kan worden geconcludeerd dat het extra geld heeft bijgedragen aan het realiseren van de beleidsambities?

Is er conform artikel 3.1 van de Comptabiliteitswet een onderbouwing voor het extra geld dat beschikbaar is gesteld?

5. Is er een financieel-technische afspraak die de stijging veroorzaakt?

Bijvoorbeeld: een afspraak dat een bedrag vanaf een bepaald jaar naar een ander budget wordt overgeheveld.

- Waarom is voor deze afspraak gekozen?
- Is er ook een andere minister/organisatie verantwoordelijk na overheveling van het budget?
- Gaat dit gepaard met gevolgen voor de publieke dienstverlening?

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- **Duidelijk stijgend**
- Duidelijk dalend
- Sterk fluctuerend

Methode

- P*Q bekostiging
- Investering
- Beheer en onderhoud
- Stimuleren en subsidies

Patroon

Duidelijk dalend

Bij een dalend patroon worden de uitgaven afgebouwd. Een risico voor onder andere uitvoeringsorganisaties is dat het moeilijk kan zijn om na een afname van het budget weer snel op te schalen, bijvoorbeeld omdat personeel en kennis er niet meer is.

Relevante vragen

1. Wordt de daling in het geraamde budget veroorzaakt door externe, maatschappelijke oorzaken?

- Is de afname logisch te verklaren als u kijkt naar algemene demografische en economische prognoses van het CBS en het CPB?
- Zijn er behalve economie of demografie andere maatschappelijke trends of technologische ontwikkelingen waardoor de daling voor de hand ligt?

2. Is de daling beleidsmatig te verklaren en komt deze overeen met een voorgenomen bezuiniging?

- Is een afname het gevolg van verbeterde doelmatigheid zonder dat de kwaliteit hier onder leed?
- Worden voorgenomen bezuinigingen wel werkelijk gerealiseerd?
- Wordt het lagere bedrag in de begroting in de loop van het jaar toch telkens weer verhoogd zodat de uitgaven achteraf gezien op een stabiel niveau blijven?

3. Is er een verschil tussen het financiële voornemen in de raming en de werkelijke uitgaven achter in de cijfers van het jaarverslag?

In het verleden zijn voorgenomen bezuinigingen niet altijd gehaald en bleven uitgaven achteraf op hun oude niveau.

- Is het te bezuinigen bedrag ook werkelijk gekort?
- Zo niet, is het aannemelijk dat dit later nog gebeurt?

4. Is vastgelegd met welke indicatoren kan worden geconcludeerd wat de gevolgen zijn van het bezuinigde bedrag op de te realiseren beleidsambities en het niveau van dienstverlening?

5. Is er een financieel-technische afspraak die de daling veroorzaakt?

Bijvoorbeeld: een afspraak dat een bedrag vanaf een bepaald jaar naar een ander budget wordt overgeheveld.

- Waarom is voor deze afspraak gekozen?
- Is er ook een andere minister/organisatie verantwoordelijk na overheveling van het budget?
- Gaat dit gepaard met gevolgen voor de publieke dienstverlening?

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- Duidelijk stijgend
- **Duidelijk dalend**
- Sterk fluctuerend

Methode

- P*Q bekostiging
- Investering
- Beheer en onderhoud
- Stimuleren en subsidies

Patroon

Sterk flucturerend

Een fluctuerend patroon duidt op een dynamisch beleidsterrein dat kennelijk moeilijk te voorspellen is. Dit kan onrust betekenen voor degenen die afhankelijk zijn van dit geld. Een risico voor onder andere uitvoeringsorganisaties is dat het moeilijk kan zijn om na een afname van het budget weer snel op te schalen, bijvoorbeeld omdat personeel en kennis er niet meer is.

Relevante vragen

1. Van welke moeilijk te voorspellen factoren is de raming afhankelijk?

Bijvoorbeeld het aantal vluchtelingen dat naar Nederland komt.

- Is het grillige verloop een probleem voor de uitvoerende organisatie of degenen die afhankelijk zijn van het budget?
- Is de publieke sector klaar om in korte tijd op te schalen als dat nodig is (bijvoorbeeld continuïteit van het personeelsbestand)?
- Is het Rijk een voorspelbare partner voor betrokkenen of zijn zij het slachtoffer van sterk wisselend beleid?

2. Leiden aanpassingen van beleid zichtbaar tot bijstellingen van de raming?

Zo ja, waar is het aangepaste bedrag op gebaseerd?

- Zijn er beleidsaanpassingen afgesproken voor komende tijd (bijvoorbeeld nieuwe wettelijke eisen waardoor meer tijd/personeel nodig is), komt dit terug in de raming, waarom wel/niet/in deze mate?
- Zijn er veranderingen te verwachten zoals een grotere of kleinere vraag bijvoorbeeld door vergrijzing, duurder onderhoud door veroudering van infrastructuur? Komt dit terug in de raming, waarom wel/niet/in deze mate?

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- Duidelijk stijgend
- Duidelijk dalend
- **Sterk flucturerend**

Methode

- P*Q bekostiging
- Investering
- Beheer en onderhoud
- Stimuleren en subsidies

Methode

Op wat voor manier wordt er geraamd?

Om meer inzicht te krijgen in een raming is het van belang om te identificeren welke methode van ramen wordt gebruikt. De methoden achter de ramingen zijn in vier categorieën te verdelen. Binnen één begrotingsartikel kunnen meerdere categorieën voorkomen. Het is niet altijd direct duidelijk welke manier van ramen van toepassing is, maar de benaming van het type uitgaven in de tabel 'Budgettaire gevolgen van beleid' in het begrotingsartikel geeft hier vaak aanwijzingen over.

Klik op de methode van ramen om relevante vragen te bekijken.

Methode
P*Q
bekostiging

Methode
Investering

Methode
Beheer en
onderhoud

Methode
Stimuleren
en subsidies

Methode

P*Q bekostiging

Bij P*Q ramingen wordt een overheidsbijdrage bepaald op basis van de prijs, ofwel de P, en op basis van de hoeveelheid, ofwel de Q. Dit kan bijvoorbeeld gelden voor de hoeveelheid geld die scholen krijgen per leerling, die rechtspraak krijgt per rechtszaak of die een gemeente ontvangt voor bijstandsgerechtigden. Zowel de P als de Q zijn bepalend voor de hoogte van het benodigde budget.

P*Q budgetten werden oorspronkelijk vaak gebruikt om uitvoeringsorganisaties te bekostigen met het idee dat deze kunnen worden afgerekend op hun 'productie'. De P kan de kosten volledig dekken of een tegemoetkoming zijn in de kosten waarbij het restant op een andere manier wordt betaald (bijvoorbeeld direct door gebruikers, bijdragen van andere partijen of misschien vanuit een ander budget binnen de begroting). Als het goed is heeft de P een relatie met de werkelijk te maken kosten en is dit niet slechts het beschikbare budget gedeeld door een hoeveelheid. Bij P*Q ramingen worden de uitgaven vaak aangeduid met het instrument 'Bijdrage aan ZBO/RWTs', 'Bijdrage aan agentschappen' of 'Overdrachtsuitgaven'.

Relevante vragen

1. Welke P (prijs) wordt gehanteerd?

De gehanteerde prijs is vast te stellen door het bedrag te delen door beschikbare aantallen over de te betalen hoeveelheid (bijvoorbeeld aantal studenten, kilometer spoorweg of aantal rechtszaken). Deze staat soms in de begroting of moet uit andere bronnen komen (bijvoorbeeld het CBS).

2. Hoe is het verloop van de prijs door de jaren heen?

Hiervoor moeten bovengenoemde bedragen worden vergeleken met die van eerdere jaren, bijvoorbeeld aan de hand van begrotingen of jaarverslagen van voorgaande jaren. Soms is het interessant om het bedrag van een flinke tijd geleden op te zoeken om de langetermijnontwikkeling te zien.

3. Wordt er per stuk telkens meer of minder uitgegeven dan er oorspronkelijk is geraamd?

Dit is vast te stellen door de informatie uit ontwerpbegrotingen van eerdere jaren te vergelijken met die uit de jaarverslagen van die jaren.

4. Valt de Q jaarlijks hoger of lager uit dan de raming?

Om dit te ontdekken, moeten begrotingen en jaarverslagen van voorgaande jaren worden vergeleken.

5. Wat is de prognose van de Q in de komende jaren en waar is dat cijfer op gebaseerd?

6. Ademt het meerjarig budget in de raming mee met de verwachte ontwikkeling van de Q (hoeveelheid)?

Een hogere Q zou ook een hoger budget moeten betekenen. Als dat niet zo is, is het belangrijk om te vragen:

- Wordt er bezuinigd op de P om de uitgaven binnen het budget te laten passen?
- Wordt er op de kwaliteit van dienstverlening ingeleverd om de uitgaven binnen het budget te laten passen?

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- Duidelijk stijgend
- Duidelijk dalend
- Sterk fluctuerend

Methode

- **P*Q bekostiging**
- Investering
- Beheer en onderhoud
- Stimuleren en subsidies

Methode

Investing

Sommige ramingen hebben betrekking op projecten voor het bouwen of creëren van iets nieuws (bijvoorbeeld, een nieuwe organisatie of een IT-project) of het vervangen of versterken van iets dat er al was (bijvoorbeeld een wapensysteem, een dijk of een viaduct). De raming van zo'n project begint meestal laag (onderzoek vooraf) om daarna tijdelijk toe te nemen gedurende de bouw of oplevering en daarna weer af te nemen (beheer). In het verleden zijn projecten geregeld vooraf te optimistisch ingeschat waarna er gedurende de uitvoering extra kosten bleken te ontstaan. Geraamde investeringen zijn veel te vinden in begrotingen van fondsen en bij ramingen waarbij de uitgaven worden aangeduid met het instrument 'Opdrachten' of als 'Materiële uitgaven'. De volgende vragen zijn relevant voor dit soort ramingen:

Relevante vragen

- 1. Is er een maatschappelijke kosten-baten analyse (MKBA) als basis voor de hoogte van deze raming?**
Uit een MKBA komen verschillende varianten met ieder een bepaald niveau van maatschappelijke baten en kosten. Is hieruit de meest voor de hand liggende variant gekozen?
- 2. Is er in deze raming ook uitgegaan van tegenvallers in het project (bijvoorbeeld een stroppenpot)?**
- 3. Wat zijn de grootste risico's waardoor de uitgaven hoger uit kunnen vallen of het langer zou kunnen gaan duren?**

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- Duidelijk stijgend
- Duidelijk dalend
- Sterk fluctuerend

Methode

- P*Q bekostiging
- **Investing**
- Beheer en onderhoud
- Stimuleren en subsidies

Methode

Beheer en onderhoud

Ministeries en uitvoeringsorganisaties die vanuit de Rijksbegroting worden gefinancierd bezitten soms grote hoeveelheden materieel (denk bijvoorbeeld aan het Ministerie van Defensie) of zijn verantwoordelijk voor het beheer van grote arealen (denk bijvoorbeeld aan Rijkswaterstaat of Staatsbosbeheer). Beheer en onderhoud is vaak een populaire post om op te bezuinigen als er geld tekort is. Het uitstellen of onvoldoende uitvoeren hiervan is namelijk niet meteen merkbaar, maar heeft soms wel consequenties op de lange termijn. Ook kan het benodigde beheer en onderhoud steeds duurder worden naarmate het wordt uitgesteld. Geraamde uitgaven voor beheer en onderhoud zijn veel te vinden in begrotingen van fondsen en bij ramingen waarbij de uitgaven worden aangeduid met het instrument 'Opdrachten' of als 'Materiële uitgaven'.

Relevante vragen

1. Zijn de gegevens over het beheer van het areaal en het materiaal (bijvoorbeeld spoor, gebouwen, tanks) actueel en accuraat?

- Hoe garandeert de minister de kwaliteit van deze gegevens?
- Zijn de gegevens over het beheer recentelijk geëvalueerd of extern beoordeeld?

2. Is er sprake van achterstallig onderhoud?

Zo ja, wordt deze achterstand aankomende jaren ingelopen en is dit terug te zien in de raming?

3. Leidt achterstallig onderhoud tot hogere en/of olopende kosten voor het beheer en onderhoud?

Zo ja, wordt er in de raming rekening gehouden met deze kosten?

4. Is in de raming zichtbaar of er grote (vervangings-)investeringen staan gepland in de aankomende jaren?

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- Duidelijk stijgend
- Duidelijk dalend
- Sterk fluctuerend

Methode

- P*Q bekostiging
- Investering
- **Beheer en onderhoud**
- Stimuleren en subsidies

Methode

Stimuleren en subsidies

Het Rijk probeert bepaalde ambities te realiseren door middel van het beschikbaar stellen van subsidies. Dit gebeurt meestal om bestaande maatschappelijke ontwikkelingen te stimuleren door ze financieel aantrekkelijker te maken. Of dit lukt hangt uiteraard allereerst af van de vraag of er ook gebruik van wordt gemaakt. Of de subsidie ook echt heeft geholpen bij het realiseren van het beleidsdoel komt aan bod in de verplichte evaluatie van subsidie. Volgens de zogenaamde 'horizonbepaling' lopen subsidies af op een afgesproken moment, waarna deze evaluatie plaatsvindt. Aan de hand van de uitkomst moet worden besloten of de subsidie wordt voortgezet. Geraamde uitgaven van dit type worden in begrotingen vaak aangeduid met het instrument 'Subsidie', 'Inkomensoverdrachten' of 'Bijdrage aan'.

Relevante vragen

- 1. Welke externe factoren bepalen of het doel van de subsidieregeling wordt behaald?**
- 2. Is het geraamde bedrag voor de subsidie in de voorgaande jaren daadwerkelijk aangevraagd, toegekend of uitbetaald?**
Zijn de geraamde bedragen voor de subsidie in aankomende jaren realistisch als we naar eerdere jaren kijken?
- 3. Wanneer loopt de subsidieregeling af?**
Is in de raming te zien wanneer de subsidieregeling afloopt?
- 4. Zijn deze of soortgelijke subsidieregelingen in het verleden geëvalueerd en wat zijn de belangrijkste lessen die hieruit te trekken zijn?**

Inleiding

Verantwoording

Algemeen

- Algemene vragen

Patroon

- Redelijk stabiel
- Duidelijk stijgend
- Duidelijk dalend
- Sterk fluctuerend

Methode

- P*Q bekostiging
- Investering
- Beheer en onderhoud
- **Stimuleren en subsidies**

Verantwoording

Dit hulpmiddel is een bijproduct van het rapport [Ruimte in de ramingen?](#) [Meerjarenramingen onderzocht](#) dat op 22 juni 2021 door de Algemene Rekenkamer is gepubliceerd. In dit rapport staat een uitgebreide onderzoeksverantwoording. In het rapport staan voorbeelden van ramingen die wij hebben onderzocht.

Als u na gebruik van dit hulpmiddel [suggesties of opmerkingen](#) heeft dan horen wij die graag. Uw inbreng kan in updates van dit hulpmiddel worden betrokken.

Meer informatie over de Algemene Rekenkamer

Op www.rekenkamer.nl vindt u informatie over de strategie, het werkprogramma en alle gepubliceerde onderzoeken van de Algemene Rekenkamer. Voor meer en/of andere inlichtingen kunt u zich wenden tot voorlichting@rekenkamer.nl.

** Aan de inhoud van dit hulpmiddel kunnen geen rechten worden ontleend.*